

## ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу та автореферат

Степанова Сергія Петровича

на тему: «Формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки»,  
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук  
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертаційного дослідження Сергія Петровича Степанова, насамперед, зумовлена зростанням вимог до професіоналізму майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби. Адже нині одним із найвагоміших завдань сучасної професійної освіти є формування компетентних фахівців, які окрім ґрунтовних теоретичних знань, володіють високим рівнем сформованості спеціальних умінь.

Як свідчать реалії сьогодення, надзвичайно вагомими для майбутніх офіцерів-прикордонників є практичні уміння та навички щодо ідентифікації та виявлення правопорушників законодавства про державний кордон за різноманітними ознаками. А тому ще навчаючись в стінах Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького курсанти мають опанувати спеціальними вміннями ідентифікації. У зв'язку з цим зростає науковий інтерес до проблеми формування у майбутніх офіцерських кадрів Державної прикордонної служби України психолого-педагогічних аспектів ідентифікаційних процесів, що базуються на вивченні особливостей входження людини в систему суспільних відносин через механізми соціалізації та персоналізації. Саме ідентифікація, як базисне явище є тим фактором, що допомагає процесу соціалізації, забезпечує здатність до об'єктивної самооцінки та виступає активним механізмом міжособистісного сприйняття, що дозволяє моделювати змістове поле.

2	Грх. №	1988
03	"	05 20.16 р.
ЗАКЛАД ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІСЛУ Ім. В. Хмельницького		

налагоджує процес активного взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку.

Зважаючи на те, що пріоритетного значення набуває цілеспрямована організація освітньої діяльності в напрямі формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме під час професійної підготовки, дисертаційне дослідження Степанова Сергія Петровича є безумовно своєчасним, оскільки пов'язане із пошуком практичних шляхів вирішення цієї важливої проблеми. Наголосимо, що ці питання особливо гострі під час проведення військових дій на східних кордонах нашої країни. Відтак, подане дослідження розцінюємо як актуальне, та таке, що не викликає заперечень.

Робота відзначається новизною розв'язання науково-педагогічних завдань щодо виявлення стану та загальних тенденцій професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та виконана відповідно до наукових досліджень Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького в межах науково-дослідної роботи «Теорія і практика формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників» (шифр № 217-0090 I).

Беручи до уваги окреслені суперечності стосовно досліджуваної проблематики, дисертант правильно визначає об'єкт, предмет, мету та гіпотезу дослідження. Представленій гіпотезі, як вагомому структурному елементу дослідження, притаманні інструментальність, належна прогностичність, що створило належні умови для оптимального вибору стратегії наукового пошуку та його ефективної реалізації. Відзначимо, що у контексті розв'язання автором поставлених завдань цілком виправданим є використання комплексу наукових методів здобуття та опрацювання інформації (теоретичних, емпіричних, та методів математичної статистики).

Найбільш вагомими результатами дослідження, що містять наукову новизну, можна вважати, по-перше, визначення сутності поняття «спеціальні вміння ідентифікації офіцера-прикордонника» як особливої педагогічної проблеми; по-друге, наукове обґрунтування, розроблення та перевірку вказаної

гіпотези на підставі того, що формування у майбутніх офіцерів-прикордонників спеціальних умінь ідентифікації буде результативним за конкретних умов; по-третє, суттєво вдосконалено наукові підходи до змісту і структури спеціальних умінь ідентифікації офіцера-прикордонника як єдності особистісно-мотиваційного, когнітивно-понятійного та операційно-результативного компонентів.

До переваг дисертаційного дослідження С.П. Степанова варто також віднести її безсумнівне практичне значення, яке полягає в розробці методичних рекомендацій науково-педагогічному складу й курсантам щодо формування спеціальних умінь ідентифікації у процесі професійної підготовки, в яких враховано досвід використання новітніх засобів паспортного контролю (біометричний контроль) і нові виклики прикордонній безпеці, а також доповнення змісту навчальних дисциплін із прикордонного контролю («Здійснення прикордонного контролю», «Перевірка документів», «Організація прикордонного контролю»).

Зміст дисертаційного дослідження продуманий, включає важливі загальнонаукові, теоретико-методологічні та практичні питання щодо формування спеціальних умінь ідентифікації, які логічно пов'язані між собою та забезпечують цілісне уявлення про процес набуття досліджуваного феномену майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі професійної підготовки.

У технічному аспекті дисертація складається з трьох розділів, кожен з яких виконує конкретну смислову функцію, що забезпечує їх єдність і взаємообумовленість.

Зокрема у *першому* розділі «Теоретичні основи формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників» автором продемонстровано глибинне та критичне вивчення філософської, психологічної, педагогічної літератури, яке дозволило здійснити аналіз феномену «ідентифікація» та спеціальні уміння. Так, на підставі проведеного узагальнення, автор дійшов висновку, що ідентифікація є основою процесу



встановлення належності документа пред'явникові, необхідною передумовою належного здійснення перевірки документів та прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон. Аналіз змісту умінь дозволив С.П. Степанову представити своє авторське трактування ідентифікаційних умінь як професійно важливої здатності офіцера-прикордонника до виконання складних комплексних дій з ідентифікації, що ґрунтується на використанні набутих знань, навичок й оперуванні ними, досвіді вести спостереження з метою виявлення суттєвих властивостей осіб і транспортних засобів для ефективного виконання завдань із прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон.

Цілком виправданим є те, що здобувач, на основі вдумливого аналізу наукових підходів, доволі ґрунтовно висвітлює спеціальні уміння ідентифікації як складову готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Слід відзначити вдалу спробу автора на основі компонентно-структурного аналізу довести, що для належного здійснення ідентифікації у пунктах пропуску офіцери-прикордонники повинні мати відповідні якості та бути добре мотивовані до цієї роботи (особистісно-мотиваційний компонент), знати вимоги до такого виду діяльності, знати, як її виконувати (когнітивно-понятійний компонент) та мали певний досвід таких дій (операційно-результативний компонент).

Розкриття сутності на висвітлення змісту особистісного, когнітивного й операційного критеріїв, а також доволі ґрунтовної характеристики виокремлених показників стало важливим результатом авторського дослідження та послужило вагомим підґрунтям для розробки практичних шляхів формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки.

З огляду на це, виглядає доволі виваженим, обґрунтованим та логічним представлення у *другому* розділі дисертаційного дослідження науково-методичних засад формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників. Зокрема, на основі розробленої сукупності

компонентів, критеріїв та показників автором проведено діагностичне дослідження стану сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників спеціальних умінь ідентифікації. Так, отримані результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили потребу суттєвого вдосконалення та довели доцільність подальшої авторської роботи.

Констатуємо, що цілісність та синергізм обґрунтованих педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників спеціальних умінь ідентифікації (проектування змісту навчальних дисциплін циклу професійної підготовки з урахуванням результатів аналізу і профілювання ризиків у пунктах пропуску через державний кордон; використання проблемного й алгоритмічного методів для навчання курсантів виконувати складні завдання з ідентифікації; застосування інформаційно-комп'ютерних технологій для розвитку навичок ідентифікації осіб і транспортних засобів; організація самоосвітньої діяльності курсантів із вивчення проблем прикордонного контролю й ідентифікації) обумовлені відповідним теоретико-методологічним підґрунтям та потужним навчально-методичним забезпеченням, а також доцільно підібраним діагностичним інструментарієм.

У *третьому* розділі – «Результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників» – автор охарактеризував формувальний етап педагогічного експерименту. Отже, результати формувального етапу експерименту показали підвищення рівня сформованості спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників в усіх групах, проте істотніші зміни відбулися в експериментальних групах, де було зреалізовано авторський підхід, що ґрунтувався на впровадженні педагогічних умов. Оскільки склад груп (контрольної та експериментальної) за рівнями сформованості спеціальних умінь ідентифікації був практично однаковим на початку експерименту, то відмінності, які спостерігалися в кінці пояснюються не випадковими чинниками, а реалізацією авторського підходу, що охоплює цілеспрямоване впровадження педагогічних умов.



1. Вважаємо, що для підсилення актуальності дослідження, у вступі доцільно було б навести конкретні статистичні дані, а також можна б було представити узагальнені результати того пілотного дослідження, на яке автор посилається на с. 21, а саме: «Дані пілотного дослідження підтверджують, що курсанти отримують недостатній обсяг теоретичних знань і не набувають належного рівня вмінь і навичок для здійснення ідентифікації осіб у пунктах пропуску за різними ознаками, вербальною та невербальною поведінкою».

2. У параграфі 1.1. «Формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх фахівців як предмет наукових досліджень» автор доволі ґрунтовно висвітлює погляди на наукову дефініцію «ідентифікація» у довідковій літературі, загальній психології, соціальній психології, соціології, філософії, криміналістиці, а також системі прикордонного контролю. З такою позицією автора та представленою логічною послідовністю висвітлення інформації ми повністю погоджуємося. Однак, педагогічні погляди на ідентифікацію як наукову категорію автором не розкрито. Відзначимо, що варто було б проаналізувати бачення, які декларують науковці Т. Зелененька (2012 р.), Л. Мазур (2012 р.) та О. Романишина (2015 р.) щодо сутності ідентифікації у педагогічному ракурсі.

3. Доцільним було б розглянути можливість розширити діагностичний інструментарій, на основі якого автор встановив рівні сформованості показників особистісно-мотиваційного компоненту спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки. А також вважаємо, що діагностичні матеріали (анкети, тести, діагностичні методики), що використовувалися науковцем у дисертаційному дослідженні для з'ясування стану сформованості конкретних показників варто було б більш ґрунтовніше розкрити не лише у додатках, а й в основній частині дисертації.

4. Вважаємо за доцільне висловити здобувачеві певні поради щодо структури та назв параграфів дисертаційного дослідження. По-перше, не зовсім доцільним, у нашому баченні, є виокремлення двох окремих параграфів 2.1

«Методика виконання дослідження» (5 сторінок) та 3.1 «Зміст формувального етапу експерименту» (31 сторінка). Тобто, у зв'язку з тим, що матеріал цих двох параграфів дещо перегукується, їх можна було б об'єднати, узагальнивши представлену інформацію в одному параграфі. По-друге, параграф 2.3 під назвою «Обґрунтування педагогічних умов формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників» можна було б назвати «Обґрунтування та механізми практичного впровадження педагогічних умов формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників». Така назва, на нашу думку, більше відповідає змісту цього параграфу та є логічною відповідно до того, що науковець поставив перед собою завдання – перевірити ефективність запропонованих умов.

5. У нашому баченні науковцю варто було б посилатися на більш новішу наукову літературу (Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения, 1977 р.; Блауберг И. В., Садовский В. Н. Становление и сущность системного подхода, 1976 р.; Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе, 1985 р.; Громцева А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию, 1983 р.; Колдин В. Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам, 1969 р.; Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості, 1989 р.; Махмутов М. И. Проблемное обучение: основные вопросы теории, 1975 р.; Руководство самообразованием школьников: из опыта работы, 1983 р.).

#### **Висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам:**

Відзначимо, що зауваження та побажання носять дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку дослідження. У цілому робота характеризується як самостійна та практико орієнтована, яка представляє собою вагомий внесок у вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Беручи до уваги той аспект, що у дисертації представлено нові, раніше не захищені теоретичні та практичні положення, розцінюємо дисертаційне дослідження Степанова Сергія Петровича як таке, що позитивно впливає на підвищення фахової компетентності

офіцерського складу Державної прикордонної служби України. Отже, дисертаційне дослідження характеризується науковою новизною, теоретичною і методичною значущістю та має вагоме практичне спрямування.

Підсумовуючи можемо констатувати, що дисертаційне дослідження на тему «Формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки» визнаємо змістовною та завершеною науковою працею, яка повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 та 13 положення «Порядку присудження наукових ступенів», що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами від 06.09.2016 р.), а її автор – **Степанов Сергій Петрович** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

**Офіційний опонент**

кандидат педагогічних наук, доцент  
докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти  
Тернопільського національного педагогічного університету  
імені Володимира Гнатюка



**С.М. Калаур**